

Om flaggor, vapensköldar och konsten att paketera dem

- 1 Hur får man sin övertygelse? Och varför blir man vid den? Varför väckte förslaget på en rödgul Finlandsflagga en demokratiskt sinnad adelsmans vrede i sekelskiftets Finland?
- 2 Övertygelser är väl ett slags känslolandskap och flaggor väcker känslor. I filmen *Gränsen 1918* finns en scen där huvudpersonen, den fiktiva gränskommandenten kapten von Munck, frågar "Mikä rätti tuo on?", "Vad är det där för trasa?" när han ser den blåvita fanan vaja vid Systerbäcks gränspostering. Filmen utspelar sig sommaren 1918 och flaggan hade godkänts nyligen, i maj, av riksdagen. Trots att kapten von Munck är fiktiv kan man i honom se den gamla överklassens något obekväma attityd till den nya republiken och dess symboler. Uppenbarligen förväntade han sig Finlands lejons färger, gult och rött.
- 3 Orden kunde också ha yttrats av Georg Schauman, huvudpersonen i denna berättelse – om än omvänt. För när Schauman debatterade Finlands flagga i pressen hösten 1895, kunde man kondensera säga att det rödgula förslaget enligt honom var det mest förlegade och dumma som man kunde tänka sig. Hans motvilja handlade inte om att han rent estetiskt tyckte rött och gult var en katastrof. Nej, den hade en historia. Frågan om Finlands färger var nämligen en långkörare sedan 1860-talet och den blottade olika syner på samhälle samt historia.
- 4 I sin åsikt avvek han från majoriteten bland sina jämlingar – den akademiska, överklassbetonade, svenskspråkiga och svensksinnade eliten. För dem representerade rött och gult – vapensköldens färger sedan 1500-talet – Finlands rötter och tillhörighet till väst. Rött och gult representerade den gemensamma historien med Sverige, västerländsk rättsordning i en tid då finskan började etablera sig som ett samhällsbärande språk jämsides svenskan och ryska centralmakten vill inskränka autonomin. I denna berättelse förknippades de blåvita färgerna med bland annat ryska flottan – ett blått Andreaskors på vitt botten – en oacceptabel tankefigur.
- 5 Varför gick Schauman emot sin referensgrupps opinion? För han var inte särskilt förtjust i varken ryska flottan, kejsaren eller den militanta finsksinnade opinionen som förfäktade tesen "yksi mieli, yksi kieli", "ett folk, ett språk". Tvärtom. Schauman skrev sin forskning på svenska, hans umgänge var nästan uteslutande svensk – betonat av gamla nationskamrater från Nyländska avdelningen, en högborg för huvudstadens elit. Han kom till och med att gifta sig med en adelsfröken. Och dessutom hörde han till dem som i sekelskiftets stormar starkast försvarade autonomin genom att hävda finska lagens rätt framom kejsarens vilja att hävda ryska lagars företräde.
- 6 Vem var denne Georg Schauman? Det korta svaret är att han var bibliotekarie, forskade i historia, särskilt upplysningen och nationalekonomim. Dessutom var han politiker både i storfurstendömet och republiken Finland. Han är ihågkommen som *vänsterman* kring

sekelskiftet, och vid självständigheten var han förgrundsfigur för *svenska republikanska vänstern* som motsatte sig planerna på en kung i det självständiga Finland – åter en populär tanke bland svensksinnade som Schauman inte delade. Han ogillade tanken till den grad att han reste till Tyskland 1918 för att övertyga Friedrich Karl av Hessen att låta bli att ta upp en presumtiv finsk kungakrona.

- 7 Men för att förstå någon tror jag man behöver veta varifrån denne kommer, och särskilt när det handlar om folk som växte upp i ett samhälle där ursprunget oftast var utslagsgivande för livets bana.
- 8 Georg Carl August föddes 1870 i Helsingfors som äldsta son till redaktören August Schauman och Maria Kuhlman. Georgs mor var liksom fadern adlig. Men, som ett undantag till regeln om härkomstens makt, var Marias mor Ulrika av anspråkslös bakgrund. Hon var en åländsk torpardotter och tjänsteflicka som Marias far Fredrik Kuhlman träffat när han varit chef för ingenjörkommenderingen som ansvarade för Bomarsunds byggande under 1830-talet.
- 9 Georgs far, August, född 1830, kom däremot ur en väletablerad familj där söner enligt tradition blivit militärer. Det stora ryska riket erbjöd många chanser till att bygga en karriär, komma framåt i livet, försörja familjen och fostra upp nya söner att bära namnet vidare. I August generation skedde dock ett skifte: bara en, den äldsta Carl Hannibal, blev militär och försvann under en marsch i Bulgarien efter kriget mot Turkiet; de yngre bröderna, Frans, Otto och August slog in på den akademiska banan. I detta föregick de sina ståndsbroder – militärbanan fortsatte vara populär ännu en tid framöver. Den äldsta bland de tre, Frans, blev biskop och professor. Otto, B.O.S., var publicist, biblioteksman och konstvän. August slog in på en journalistisk bana och grundade *Hufvudstadsbladet* 1864 – en dagstidning som för sin tid otypiskt lyckades kombinera kommersiell och journalistisk framgång. Frans, Otto och August engagerade sig alla för liberala idéer. Alla på sitt sätt och med lite olika betoningar, också sådana som orsakade friktion bröderna emellan.
- 10 Kanske det inte är en överdrift att säga att Georg Schaumans far och farbröder övergivit kulornas och värjornas slagfält och istället beträtt idéernas slagfält, där penna, papper och tryckpressar var vapen och ammunition när åskådningar och övertygelser kämpade med varandra. I adelns gamla självförståelse återvände man gärna till blodets förpliktelser, att ens sinne var ställt åt krigarhågen eller dylikt, att det låg i ens natur att dras åt kriget och kampen. Det var i sig ädelt att orädd gå mot stridens hetta, att vara denna krigarnatur trogen var i sig var en övertygelse. Kanske det ändå ligger något däri för Schaumännen – kanske hade de bara ställt om krigarsinnet till den politiska kampens? I alla fall framstår ingen av dem särskilt räddhågad för motstridiga opinioner.
- 11 Så när Georg Schauman började sina studier vid Kejserliga Alexandersuniversitetet som 17-årig var han inte rädd för strider. Han räddes varken faktionsstrider i studentkåren där meningar om finskans och svenskans roller in kåren bröts mot varandra eller inom studentnationen Nyländska avdelningen där nationen delats i den aristokratiskt-

konserverna, med Schaumans ord "snobblorfviga", *klicken* och den mer demokratiskt-progressiva *klunsen*. I nationens tidningar *Gnistan* och *Nylands dragon* for signaturen "Göran" (för övrigt namnet han lystrade till bland närmaste vänner) fram och försvarade i ridderlig anda bland annat gulnåbbar som förlöjligats av äldre medlemmar vid ett av nationens möten. Det viktiga för studenten Schauman var likvärdigheten, jämlikhet gelikar emellan. Hierarkier skapade förtryck.

- 12 Denna övertygelse om likvärdighetens centrala plats i världen hade exempel på hemifrån. August Schauman, fadern, Husis-grundaren, beundrade revolutionshjältar. Bland annat George Washington, vars porträtt hängde hemma i den schaumanska gården på Fabiansgatan jämsides hustrun Marias porträtt. Uppenbarligen uppkallades Georg efter den amerikanska revolutionshjälten. Franska revolutionens ideal om frihet, jämlikhet och broderskap levde de också väl i denna miljö, liksom revolutionsåret 1848 och dess exempel på folkuppresningar mot enväldiga kungar för folkens självbestämmanderätt.
- 13 Det var dessa ideal som sporrade Georg Schauman när han hösten 1895 drog i härnad – tillsammans med sin far – mot den rödgula fanan, alla *klickars* favorit. Men det var inte av principiell opposition som far och son motsatte sig de rödgula färgerna. För Schauman junior var saken klar: Zacharias Topelius hade lanserat de blåvita färgerna vid en seglingstävling på kurorten Marstrand i Sverige på 1860-talet och sedan dess hade de etablerats som folkfavoriter. De var samtida med lantdagens återinförande och förknippades därmed den för alla Schaumän kära folksuveräniteten. I den idén var det inte språk eller etnicitet som definierade ett folk utan ett folks förmåga att besluta om sina inre angelägenheter – att jämlikar, som varken var förtryckta eller förtryckte, sinsemellan genom lagar reglerade styrelsen, friheterna och samhället. Över denna brygga förknippades blått och vitt med vad som med ett ord kunde beskrivas som *republikanism*.
- 14 Den rödgula fanan med vapensköldens färger representerade däremot tradition, något icke-valt. Dess bas var heraldiken, läran om vapensköldar och deras symbolik. Därmed var den förknippad med något som både August och Georg Schauman ogillade djupt och som ifrågasatts i de franska och amerikanska revolutionerna: adelsskap. I ett privilegiebaserat samhälle uttalade båda sig om adelsprivilegiernas avskaffande. Adelsskap stod i skarp kontrast till både republikanismens ideal om jämlikhet och oberoende. Jämlikhet fanns inte där folk fick privilegier på basis av härkomst, oberoende fanns inte där hierarkier möjliggjorde den enas företräde framom den andra.
- 15 När Schauman skriver att "Heraldiken är en förlegad kunskap, som hvarken kan eller får inblåsa lif i det 19:de seklet, allra minst i Finland i det 19:de seklet" vill jag tänka att han inte bara talade om heraldiken utan rent allmänt om den samhällsmodell som han ville avskaffa. Den franska revolutionen hade gjort sitt också bland alla tänkande och kännande adelsmän: hierarkier baserade på börd var fel. Trots att många undertecknade tanken var detta var ändå skrämmande för många som kom ur samma miljö som Schauman och väckte

följaktligen också motstånd. Ibland förklätt i tankar om somligas större duglighet, ibland mer som naket förakt för sämre lottade.

- 16 För att tala med dagens språk så var Schauman inte *konflikträdd*. Snarare ter det sig som om han sökte sig till debatternas mitt. Men det var inte en strid hur som helst. Det förefaller ändå viktigt för honom att gå till strids rejält, utan tjuvnyp eller demagogi. Schauman föraktade "skrikhalsar", folkuppviglare, förnuft och övertygande skulle tala. På honom passar *candido pro ense causa candida* som det hette i hans klasskamrats, framtida marskalk av Finland, Gustaf Mannerheims motto, "med rena vapen för en ren sak". Kanske det redan där fanns en mening? Att det i själva stridens moraliska kvalitet – att strida för rätt sak – fanns mening och styrka nog för övertygelse. Georg Schaumans krigarblod fanns i bläckhornet, och det flödade ymnigt när det skulle utgjas för rätt sak.
- 17 Så kanske denna paradox, adelsmannen som hatade flaggor baserade på vapensköldar, inte var en sådan paradox. I en tid då bördaristokrati blivit moraliskt oförsvarligt och förlegat kunde man, och borde man, som adelsman förkasta adelsskapet för att det var rätt. Samtidigt präglades han ändå av en miljö där höga ideal om att göra och bete sig rätt var centrala. Det får mig att tänka på att Schauman gärna tog sig an de nya egalitära idealen, men han måste låta också en del av det gamla ingå. Han ompaketerade det han fått med sig i livet: adelsskap och en upplyst revolutionsromantik. För att förbli vid sina övertygelser måste han slänga ut de yttre tecknen på adelsskap och ett samhälle som präglats av sådant som gjort skillnad på folk och folk. Georg Schauman gjorde om sig till demokrat i ord och åsikter men i själen förblev han en aristokrat.